

magyarországi imakönyvön kívül szerző ismerteti még Ambrosius Pannoniusnak a bécsi skót-monostor magyar származású perjelének érdekes életét és becses szertartáskönyveit is, a melyek az ausztriai és magyarországi benczések használatára irattak. Ilyenek az 1513-ban megjelent *Cursus beatae Mariae Virginis*, az 1515-ben Velenczében napvilágot látó *Diurnale*, valamint a rákövetkező évben hozzacsatolt *Additiones* és végre az 1518-ban Velenczében nyomtatott *Vigiliae et officium mortuorum*, melynek becsét rendkívül emeli azon körülmény, hogy az énekrimek benne hangjegyekkel is el vannak látva.

Miután szerző, kivált a két breviárium leírásában, a legapróbb részletekre is kiterjed, kár volt az egyes psalmusok kezdő szavait is ki nem írnia, ha már azok számozva nincsenek. Így hiányzik ez a 24. lapon a feria secunda *ad primam* officiumánál, valamint a 25.-en a három *nocturnusnál* (és nem *nocturnum*, mint szerző következetesen írja). Úgyszintén kívánatos lett volna éppen az akkor dívó ritus egyes részeinek teljes megismerése czéljából kimutatni, hogy mely szentek officiumai vannak a melki breviariumban duplex majornak és melyek a pannonhalmiban duplex minornak jelezve és viszont. Vagy legalább a szembevetőbb eltérések közül lett volna czélszerű néhányat felemlíteni.

A ritkaságuknál fogva is igen becses és alig hozzáférhető nyomtatványoknak lelkiismeretes gondossággal adott ismertetése, és az ehhez csatolt érdekes felvilágosítások oly érdemét teszik a könyvecske szerzőjének, melyért méltán elismerés és köszönet illeti mindazok részéről, akik a magyar bibliografia iránt érdeklődnek.

Kollányi Ferencz.

Gradeczi Horváth Gergely és Lám (Ambrosius) Sebestyén hitvitája. *Közli Ráth György. Budapest. Athenaeum, 1894.* [Különnyomat az »Irodalomtört. Közlemények«-ből]. 8-r. 56 l.

Sajátságos jelenség a múlt századokban az a vallás iránt tanúsított mély érdeklődés, melynél fogva főuraink is nemcsak szivesen foglalkoztak vallási kérdésekkel, de vitázó gyűléseket hívtak össze, sőt magok is tollat ragadtak vallásuk védelmezésére. Ilyen volt Esterházi Miklós, a ki Rákóczy Györgyhez intőleveleket írt, Lorántfi Zsuzsanna, a »Mózes és a próféták« írója, melylyel egy jezsuitát provokált is, a kit úgy kellett aztán elhallgatatni, Apafi Mihály stb.

Egy ilyen főúr által megindított theologiai irodalmi vitát rajzol élénk Ráth György a XVI. századból fentemlített értekezésében.

Gradeczi Horváth Gergely, Sziget hősies megvédőjének Horváth Márknak, egyetlen fia 16 éves korában külföldre megy s itt lutheránus hittudósoktól theologiai kiképeztetést nyer. Hazajövet

megismerkedik Lám (Ambrosius) Sebestyén készmárki lelkészszel, a ki ugyan szinte lutheránus, de inkább a kálvinizmushoz hajlott, a képeket nem tűrte meg a templomban s az ubi-quitás dogmáját sem vallotta. E nézeteltérés provokálja a vitát. Előbb csak szóval és kéziratokkal, majd nyomtatott művekkel harcolnak, mint a kor hozta magával, türelmetlenül, kimélet nélkül, szenvedélyesen. Lasanként mások is belevonatnak a vitába, pro et contra, így azután javába folyt az akkor is, midőn a »primus motor« már sirban volt; új alakok léptek helyökbe nagyobb szenvedélyességgel, kevesebb tehetséggel . . .

Ezt tárgyalja Ráth műve érdekesen, világosan s a figyelmet lekötő tudó formában. Mint »*Pücz Gáspár és ellenfelei*« és »*Felsőmagyarországi kryptokálvinisták*« című hasonló tárgyú műveiben és ebben is megmutatta, otthonos e téren s meglehetősen biztossággal kalauzol e vitairatok útvesztőjében. De műve nem csak érdekes olvasmány, találunk abban becses és jobbára ismeretlen egyház- és irodalomtörténeti adatokat is.

Sőt magyar művészettörténeti adalék is van benne. Így a 23. lapon fölemlít Lám S. »Confessio«-ja után egy oltárképet, melyet Késmárkon a templomból dobtak ki, mely »teljesen hasonlítván az Apocalypsis babyloniai kéjhölgyéhez, egy aranyozott öltönyű s felemelt kezében szintén aranyozott kelyhet tartó női alakot ábrázolt, mely előre hajló, arannyal bevont s szőrös négy lábú állaton állt.«

De ránk nézve főleg bibliografiai szempontból becses e dolgozat, mivel több helyreigazítást és adalékot találunk benne Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának II. kötetéhez. Így a 10. lapon említve van *Malus Pálnak egy 1601. Bártfán Klósz Jakabnál nyomtatott »Epitaphia«* című munkája, mely eddig ismeretlen volt; 13. lapon az 1586-ban szinte *Bártfán* nyomtatott »*Jubilaeum Bartphense*« *Wagner Márton, Faber Tamás és Sculteti Szeverintől*, mely műnek ma már egy példánya sem ismeretes; a 25. lapon összehasonlítás alapján bizonyítva találjuk, hogy Lám »*Defensio orthodoxae doctrinae*« című műve nem, mint Szabó Károly (R. M. K. II. 234. sz. a.) tévesen hitte, Zerbstben (Servesta) hanem *Vizsolyban*, Tolnai Fabricius (Kovács) Tamásnak »*Exarmatio scuti Laniani*«-ja 1597-ben nem Debreczenben, hanem ugyancsak *Vizsolyban* nyomtatott; ugyanezen szerzőnek »*Disceptatio*«-ja nem 1593-ban (Szabó K. i. m. 271. sz.), hanem 1594-ben jelent meg, valamint azt is nála találjuk először említve, hogy *Lányi Illés Luther Catechismusát* Abrahamides Izsák és Melichius Sámuel superintendens társa segélyével *tót nyelvre* fordította s azt háromszor 1612-ben saját költségükön kinyomatták; hogy *Tranowsky György »Cythera Sanctorum«* című műve eddig elsőnek ismert 1684. évi kiadását még 1635-ben megelőzte egy másik kiadás.

Ez adalékok — ha egyéb érdeme nem volna is — magukban véve becessé tennék szerző művét.

Kisebb hibák itt-ott fordulnak elő, ilyen pl. az, a mit a 20. lapon olvasunk: »A munka végén befejezése idejét az 1590-ik évet a következő *acrostichon* fejezi ki: qVl perseVeraVerlt aD flneM VsqVe ls salVVs erlt,« itt *acrostichon* valószínűleg tévedésből áll *chronostichon* helyett.

De az ilyen kisebb és lényegtelen hibáktól eltekintve hasznos munkát végzett szerző ez értekezés megírásával s kívánatosnak tartjuk, hogy bár dolgozná fel minél előbb hasonló formában a többi vitairatokat is, melyek ezeken kívül még nagy számmal vannak; örömmel veszi tőle úgy az egyháztörténész, mint a bibliografus, sőt az irodalomtörténész is, mert csak ha az egyes vitairatok tartalmát hasonló alakban ismertették és kivonatolták, válik lehetővé, hogy majd valaki, a ki áttekintő és összefoglaló képességgel bír, megírja az e kort életető vallásos eszmék s e kor vallási irodalmának történetét.

Décsi Lajos.

Magyar nyomdászok évkönyve. *Kiadja a könyvnyomdászok szakköre. Szerkeszti Gelléri Mihály. Tizedik évfolyam. 1895. 8-r. 168 l.*

A könyvnyomdászok szakkörének ez ügyesen szerkesztett kiadványából a tizedik kötet is megjelent. Tartalmát kizárólag a könyvnyomdászati szakába vágó dolgozatok képezik, de sok oly bibliografiai vonatkozással, melyekről folyóiratunknak is tudomást kell vennie. Első cikke: A magyar nyomdaipar *Láng Józseftől*, igen élénken megírt szemle a nyomdászipar fejlődéséről 1848-tól kezdve, s egyuttal magában foglalja azon kívánalmak formulázását is, melyek teljesítésétől fejlődésében még nagyobb lendület várható. *Ács Mihály* cikke a könyvnyomtatás mesterszavairól Pusztai Ferencznek még 1883-ban közzétett idevágó szóanyagát ismerteti s bírálja. Kiváló érdeklődéssel bír *Firtinger Károly* »Művészetünk bölcsőkorából« című, néhány lapra terjedő dolgozata, melyben a Magyar Nemz. Múzeum egyik unikumának, a *Uan deme quaden thyrane Dracole wyda* cz. 6 lapra terjedő ósnyomtatványnak nyomtatási helyét és idejét kutatja. Kertbeny azt állítja, hogy ez erdélyi szász nyomdatermék, holott tudjuk, hogy az első adat, mely az erdélyi nyomdászatra vonatkozik, csak az 1529. évre vezet vissza. Firtinger a kérdés kutatásánál alkalmat vesz magának rövid átnézetet nyújtani a hazánkból külföldre szakadt középkori könyvnyomtatók működéséről, s annak a nézetnek ad kifejezést, hogy a kérdéses ósnyomtatvány a nürnbergi Koburger Antal sajtója alól került ki. Ez a nézet nincs ugyan adatokkal megokolva, de nincs minden valószínűség híjával. Megjegyezzük e helyen, hogy a múzeumi könyv-